

Štýly rodinnej výchovy a ich možný dopad na vznik problémového správania detí

Janka Hušvétyová*, Ivan Sarmány Schuller**

* Centrum výchovnej a psychologickéj prevencie s krízovým odd., Šaľa

** Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava

Rodina má podstatne dôležitejší vplyv na dieťa, než ktorákoľvek iná sociálna skupina. Dieťa preberá v rodine skupinové vzory a osvojuje si normy sociálneho správania v závislosti od správania rodičov. Deti vyrastajúce v prirodzenom harmonickom prostredí úplnej rodiny si osvojujú oveľa reálnejší prístup k svetu, než deti vychovávané v neúplných alebo úplných, ale nefunkčných rodinách.

Prioritné postavenie rodiny v procese výchovy detí je nepopierateľné. Rodinná výchova má vytvárať podmienky pre citový, mentálny, charakterový, vôľový a kultúrny rozvoj dieťaťa. Štýl rodinnej výchovy vplýva nielen na prítomné správanie a prežívanie, ale je determinantom mnohých charakteristík v dospelosti. K. Lewin so svojimi spolupracovníkmi koncom 30. rokov 20. storočia rozlíšil tri základné formy (štýly, typy) spôsobu výchovy – autokratický, liberárny a integračný štýl.

Podľa M. Nakonečného (1997) existuje celý rad syntetických prác o vplyve rodinnej výchovy na formovaní osobnosti, ktoré vychádzajú z empirických nálezov o korelácii spôsobu výchovy dieťaťa v rodine a črt jeho osobnosti v rôznych fázach jeho života. Tieto práce presvedčivým spôsobom preukazujú rozhodujúci psychologický vplyv rôznych štýlov výchovy, v ktorých sú zahrnuté i postoje rodičov k dieťaťu, či bolo dieťa chcené alebo nechcené, či je chápané ako obohatenie života rodičov alebo ako záťaž.

Problémové správanie možno charakterizovať podľa M. Popelkovej (1994) ako nežiadúce prejavy, ktoré sú charakterizované spoločenskou neprispôsobivosťou, nerešpektovaním ustálených sociálnych spoločenských noriem. J. Grác (1991) pojmom výchovne problémové správanie označuje také psychické prejavy jednotlivca, ktorými sa odchyľuje od prijatých zvykov a noriem spoločnosti v ktorej žije, čím viac alebo menej utvára ťažkosti sebe a druhým.

Medzi faktory rodinného prostredia, ktoré súvisia s výchovne problémovým správaním (VPS) patrí podľa J. Kožnara (1976) štruktúra a konštelácia rodiny, spoločenské postavenie rodiny, vek a osobnostné charakteristiky členov rodiny, kvalita manželského zväzku a vzťahy medzi členmi rodiny, rodičovská láska. Keď zoberieme do úvahy, že rodina je zdrojom časovo i významovo primárnych sociálnych vzťahov a patrí tiež k najvýznamnejším faktorom formovania sebaobrazu, identity dospievajúceho, potom je oprávnené považovať dobré vzťahy v rodine za najúčinnnejšiu prevenciu problémového správania.

Cieľ a hypotézy výskumu

Cieľom nášho výskumu bolo zistiť postoje, správanie a výchovné praktiky rodičov a ich súvislosť so vznikom problémového správania pubescentov. Problém a ciele výskumu môžeme vyjadriť dvomi otázkami:

- 1) Vplývajú na vznik problémového správania pubescentov výchovné postoje rodičov? Ak áno, ktoré?
- 2) Ktoré z faktorov rodinného prostredia - štruktúra a konštelácia rodiny, osobnostné charakteristiky členov rodiny, kvalita manželského zväzku, vzťahy medzi členmi rodiny, rodičovská láska - vytvárajúce interakčné vzťahy majú najväčší vplyv na vznik problémového správania pubescentov?

Predpokladali sme, že:

VH 1: čím je vyššia vnímaná hostilita rodičov, tým je vyššia rizikovosť v správaní ich detí;

VH 2: čím je vyššia vnímaná direktivita rodičov, tým je vyššia rizikovosť v správaní ich detí;

VH 3: čím je vyššia vnímaná nedôslednosť rodičov, tým bude vyššia rizikovosť v správaní ich detí.

Vzorka

Výskum sme realizovali v roku 2003 v troch základných školách. Z pôvodnej vzorky (n=169) sme pre neúplnosť údajov vylúčili 8 dotazníkov. Zloženie výskumnej vzorky je uvedené v tabuľke 1. Skúmaný súbor tvoria dievčatá a chlapci vo veku 10–14 rokov, s priemerným vekom 12.07 rokov. Celkový skúmaný súbor (n=161) sme rozdelili na dve skupiny podľa veku z dôvodu kategorizácie do dvoch posudzovacích škál rizikového správania dievčat a chlapcov (Mezera, 1998).

Tabuľka 1: **Organizácia výskumu a výskumná vzorka**

Škola	celkom	vzorka	8-12 rokov		13-15 rokov	
			D	CH	D	CH
Č.1	51	48	16	14	7	11
Č.2	52	50	9	9	15	17
Č.3	66	63	14	24	10	15

Metodiky

Prie riešení danej problematiky sme použili nasledovné metodiky:

➤Psychologické charakteristiky rodinného prostredia ako ich vníma pubescent, sme zisťovali pomocou dotazníka ADOR autorov Z. Matějčka a P. Říčana (1983). Dotazník zisťuje postoje, správanie a výchovné praktiky oboch rodičov osobitne, tak ako ich vnímajú deti. Rodinné prostredie je možné opísať v piatich základných škálach: pozitívny záujem (POZ), hostilita (HOS), direktivnosť (DIR), poskytovanie autonómie (AUT), nedôslednosť (NED) a taktiež rozdielom medzi pozitívnym záujmom a hostilitou (POZ/HOS) a rozdielom medzi direktivnosťou a poskytovaním autonómie (DIR/AUT)

➤Dotazník rizikového správania (Mezera, 1998) poskytuje údaje o intenzite rizikového správania žiaka a údaje o jeho nosných zložkách, ktoré hodnotí učiteľ na 7 bodovej Likertovej škále sumovaných odhadov. Umožňuje diagnostiku správania žiaka v 7 kategóriách: asociálne správanie, antisociálne správanie, egocentrické, impulzívne, maladaptívne, negativistické správanie a inklinovanie k problémovej skupine.

➤Pre spracovanie získaných dát sme použili: aritmetické priemery, štandardné odchýlky, percentuálne vyjadrenie, výpočet korelačných koeficientov.

Výsledky

Výskyt jednotlivých foriem rizikového správania

Pri analýze údajov sme pracovali so vzorkou n=161 bez rozlíšenia pohlavia, no rozdelili sme ju na skupinu žiakov mladšieho a stredného školského veku, na základe noriem pre jednotlivé kategórie a vyhodnotili jednotlivé formy rizikového správania, pričom sme sledovali aritmetický priemer

a štandardné odchýlky od noriem v nameraných hodnotách a zároveň sme vyhodnotili počty žiakov, ktorých prejavy správania môžeme hodnotiť ako správanie v norme, pod normu a nad normu. Výsledky uvádzame v tabuľke 2.

Tabuľka 2: **Aritmetické priemery a štandardné odchýlky v jednotlivých zložkách rizikového správania pubescentov.**

Typ správania	vek	N	AM	SD
Asociálne správanie	10	19	11.95	7.82
	11	54	10.50	5.59
	12	14	9.64	6.05
	13	45	15.82	9.32
	14	29	15.34	7.58
Antisociálne správanie	10	19	14.37	9.04
	11	54	10.39	3.47
	12	14	10.14	3.48
	13	45	16.00	9.42
	14	29	16.83	8.29
Egocentrizmus	10	19	10.11	6.00
	11	54	10.13	5.46
	12	14	9.00	4.40
	13	45	12.73	7.62
	14	29	12.90	6.07
Impulzívne správanie	10	19	13.21	7.57
	11	54	11.33	6.30
	12	14	13.50	7.06
	13	45	16.11	10.02
	14	29	13.31	7.30
Maladaptívne správanie	10	19	23.68	13.94
	11	54	21.94	9.30
	12	14	20.64	9.83
	13	45	30.11	15.58
	14	29	28.62	10.27
Negativizmus	10	19	7.74	4.81
	11	54	7.70	4.75
	12	14	6.93	3.79
	13	45	8.93	6.11
	14	29	9.21	4.88
Inklinovanie k problémovej skupine	10	19	8.32	5.08
	11	54	7.09	3.87
	12	14	9.86	4.96
	13	45	10.98	7.00
	14	29	11.52	5.91

Formy rizikového správania sme postihli priamo vo výchovno-vzdelávacom procese. Rizikové správanie pohybujúce sa v pásme nad normu sme zaznamenali u žiakov staršieho školského veku vo všetkých kategóriách (i keď tieto počty nie sú výrazné oproti iným hodnotám) a u žiakov mladšieho školského veku tiež vo všetkých, okrem egocentrického, impulzívneho a inklinovanie k problémovej skupine. Prejavy správania v pásme normy sme zaznamenali vo väčšine prípadov, no treba poukázať aj na vysoký počet žiakov, ktorých správanie je hodnotené z hľadiska rizikového správania ako správanie pod normu.

Takéto správanie môžeme hodnotiť tiež ako problémové, i keď dieťa svojim správaním nenaruša vyučovací proces, neporušuje stanovené normy a pravidlá. Ako uvádza J. Čáp (1997), psychologicky a výchovne je dôležité upozorniť na pasívne, únikové formy, ktoré sa v praxi často podceňujú na rozdiel od nápadných aktivít, agresívnych foriem. V skutočnosti aj pasivita, uzatvorenosť až príliš dobrého dieťaťa je tiež výchovne problémovým správaním. Je možné, že ďalej sa dieťa bude vyvíjať ako úzkostná osobnosť, menej iniciatívna a kreatívna, bez reálnych cieľov a vôle k ich realizácii.

Tým istým spôsobom sme spracovali dáta z dotazníka ADOR, a to hostilitu (HOS), direktivitu (DIR) a nedôslednosť (NED), pričom sme venovali zvláštnu pozornosť „materským“ a „otcovským“ profilom výchovy.

Zistené priemerné skóre a smerodajné odchýlky od štandardného skóre vo vybraných faktoroch dotazníka uvádzame v tabuľke 3.

Tabuľka 3: Priemerné skóre a smerodajné odchýlky vo vybraných faktoroch dotazníka

Faktor dotazníka	vek	N	AM	SD
Hostilita Matka	10	19	3.47	1.02
	11	54	2.61	0.94
	12	14	3.21	1.19
	13	45	3.58	1.22
	14	29	3.62	0.98
Hostilita Otec	10	19	3.95	0.78
	11	54	2.69	0.89
	12	14	3.50	0.85
	13	45	3.40	1.16
	14	29	3.45	0.99
Direktivita Matka	10	19	2.95	1.03
	11	54	2.41	1.09
	12	14	2.14	1.29
	13	45	2.73	1.21
	14	19	2.66	1.04
Direktivita Otec	10	19	3.21	1.08
	11	54	2.98	1.16
	12	14	2.71	1.07
	13	45	2.93	1.16
	14	29	3.17	1.17
Nedôslednosť Matka	10	19	3.63	1.16
	11	54	3.06	0.98
	12	14	3.43	1.16
	13	45	3.42	0.94
	14	29	3.59	0.95
Nedôslednosť Otec	10	19	4.05	0.91
	11	54	3.11	0.90
	12	14	3.57	0.85
	13	45	3.62	0.91
	14	29	3.79	0.73

Za najzávažnejšie zistenia považujeme to, že deti v obidvoch vekových skupinách vnímajú svojich rodičov ako vysoko hostilných, čo môže samo o sebe znamenať nepriateľské, chladné nastavenie dieťaťa. Z hľadiska direktivity vnímajú deti svojich rodičov v norme alebo mierne nad normu, čo znamená, že určitý stupeň direktívneho vedenia zo strany rodičov dieťa priam očakáva. Čo sa týka nedôslednosti, obidve vekové skupiny vnímajú svojich rodičov ako vysoko nedôsledných, čo môže u dieťaťa vyvolávať neistotu, keď dieťa si je neisté požiadavkami, avšak môže znamenať aj určitý, pohrdavý, znehodnocujúci postoj dieťaťa.

Vzťah medzi jednotlivými typmi rizikového správania a vybraných faktorov dotazníka

Pri zisťovaní vzťahu medzi jednotlivými typmi rizikového správania a vnímanou hostilitou, direktivitou a nedôslednosťou rodičov sme pracovali so vzorkou bez rozlíšenia vekových skupín, pričom sme zisťovali a porovnávali štatisticky významné rozdiely vo faktoroch rodinného prostredia (ADOR). Výsledky uvádzame v tabuľke 4.

Tabuľka 4: Korelačná matica rizikového správania a vybraných faktorov dotazníka ADOR

N = 161			Asoc.	Antisoc.	Egocent	Impulz.	Maladapt	Negat.	Inkl.k P.S
M A T K A	HOS	r	.256**	.320**	.183*	.232**	.251**	.186*	.237**
		sig	.001	.000	.020	.003	.001	.018	.002
	DIR	r	.082	.178*	.101	.105	.130	.047	.068
		sig	.302	.024	.204	.185	.101	.552	.391
	NED	r	.190*	.231**	.108	.209**	.195*	.156*	.218**
		sig	.016	.003	.175	.008	.013	.049	.005
O T E C	HOS	r	.275**	.317**	.174*	.302**	.289**	.193*	.270**
		sig	.000	.000	.027	.000	.000	.014	.001
	DIR	r	.001	.094	-.002	-.072	.002	-.054	-.044
		sig	.993	.234	.980	.362	.976	.497	.576
	NED	r	.159*	.224**	.072	.179*	.169*	.097	.187*
		sig	.044	.004	.363	.023	.032	.221	.017

* Korelácia významná na hladine $p < 0.05$

** Korelácia významná na hladine $p < 0.01$

Sledovaním vplyvu vnímanej hostility oboch rodičov sme zistili štatisticky významné vzťahy ku všetkým zložkám rizikového správania. Uvedené poukazuje na to, že čím je vyššia vnímaná hostilita rodičov, tým je i správanie pubescentov rizikovejšie vo všetkých zložkách rizikového správania.

Pozoruhodné je hodnotenie direktivity na vznik rizikového správania pubescentov, kde sme štatisticky významné hodnoty nezaznamenali, okrem vnímanej direktivity matky a jej podiel na vzniku antisociálneho správania pubescentov. Zo strany otca sme dokonca zaznamenali pozitívny vzťah vnímanej direktivity k egocentrickému, impulzívnemu, negativistickému správaniu a inklinovania k problémovej skupine. Uvedené poukazuje na to, že vnímaná direktivita rodičov sa významnou mierou nepodieľa na vzniku rizikového správania pubescentov, ba dokonca môžeme uvažovať, že dieťa prijíma, dokonca priam očakáva zo strany otca určité riadenie, dávanie príkazov, presné stanovenie hraníc, kým zo strany matky očakáva viac pozitívny emočný záujem a porozumenie.

Pri skúmaní vplyvu vnímanej nedôslednosti rodičov sme zo strany matky zaznamenali štatisticky významné vzťahy ku všetkým zložkám rizikového správania a zo strany otca sme zaznamenali tiež štatisticky významné vzťahy ku všetkým zložkám rizikového správania okrem egocentrického a negativistického správania. Napriek tomu, že sme nezaznamenali podiel vnímanej nedôslednosti rodičov vo všetkých zložkách rizikového správania, môžeme konštatovať, že vnímaná nedôslednosť rodičov sa významnou mierou môže podieľať na vzniku rizikového správania pubescentov.

Diskusia a záver

Obdobie puberty a adolescencie považujeme za osobitne dôležité vo vývine jedinca. Je to proces sebauvedomovania, objavovania vnútorného sveta, hľadanie vlastnej identity, prechod od vonkajšej regulácie k autoregulácii a začleňovanie sa do sveta dospelých. Túžba byť prijímaný inými a pritom ostať sám sebou vedie k hľadaniu rovnováhy medzi vlastnými potrebami a požiadavkami okolia. Ako z neho mladý človek „vyjde“ v tomto štádiu, závisí od mnohých faktorov. Jedným z nich je i rodinné prostredie, ktoré formuje jedinca už od najútlejšieho detstva. Vzťahy s rodičmi sú pre dieťa najbližšie, i keď často komplikované. Výchovné metódy a spôsoby rodičov na dieťaťati iste zanechávajú stopy.

Základné údaje o tom, či možno uvažovať o existujúcich vzájomných vzťahoch medzi rodičovskými štýlmi výchovy a problémovým správaním pubescentov, sme získali korelačnou analýzou premenných faktorov dotazníka ADOR a kategórií rizikového správania.

Z hľadiska vnímanej hostility matky sa nám potvrdili významné vzťahy medzi vnímanou hostility ku všetkým formám rizikového správania pubescentov. V egocentrickom a negativistickom správaní sú to hodnoty na strednom stupni štatistickej väzby, v asociálnom, antisociálnom, impulzívnom, maladaptívnom správaní a inklinovanie k problémovej skupine na vysokom stupni štatistickej väzby.

Hoci sme v otázke percipovanej hostility rodičov vo výsledkoch zaznamenali iba veľmi malé rozdiely, otcovia sú vnímaní o niečo hostilnejšie ako matky. Tieto hodnoty svedčia o vysokej miere percipovanej hostility rodičov ich deťmi a pravdepodobne sa hostilita rodičov tak významne podieľa na vzniku rizikového správania pubescentov. Percipovaná miera vysokej hostility rodičov môže napovedať o konfliktnej domácej atmosfére, určitom nepriateľskom, chladnom nastavení rodiča. Podľa Š. Vendela (In: Gecková, 1999), ktorí sa zaoberali výskumom výchovne problémového správania adolescentov, potrebuje dieťa vnímať záujem rodičov, ale musí byť presvedčené, že je to pozitívny záujem. Záujem spojený s odmietaním chápe ako dirigovanie, špehovanie, obmedzovanie. Vzťahy detí a rodičov charakterizované vzájomnosťou, citlivosťou, pozornosťou jedného k druhému a prepojenosťou, boli podľa M.M. Crissa a D.S. Shawa (2003) uznané ako určujúce vysokú úroveň sociálnych zručností detí, pozitívnejšie vzťahy s rovesníkmi a poukazujúce na menej problémov v správaní, zahŕňajúc i agresivitu.

Ako poukazujú výsledky nášho výskumu, vysoká miera percipovanej hostility rodičov súvisí (okrem iného) s vysokou mierou vzniku asociálneho a antisociálneho správania. B. Mihinová (2000) uvádza, že viacerí autori, napríklad (Heretik, 1994; Stančák, 1994; Dobrotka, 1992) považujú typy porúch správania asociálneho a antisociálneho charakteru priamo za prvé etapy vlastného delikventného vývinu, prípadne sú chápané ako prodromálne symptómy neskoršieho sociálneho zlyhania hodnotené spoločnosťou ako trestný čin. Podľa dlhodobých výskumov Snydera a Pattersona (podľa Matouška a Kroftovej, 1998) je dnes dostatočne potvrdené, že v rodinách delikventne sa správajúcich dospievajúcich sa rodičia menej starajú o vytvorenie zábran v asociálnom správaní detí, alebo ich výchovný štýl je nekonzistentný – raz dieťa za priestupok trestajú neprimerane, druhý raz ho za to isté netrestajú.

Snyder a Patterson (1998) ukazujú rodinné prostredie priestupcov zákona ako chladné s minimálnym záujmom o deti. Rodičia sú deťmi charakterizovaní ako chladní a odmietaví, nezainteresovaní na potrebách dieťaťa. Gottman et al., (podľa J. Snyder et al., 2003) uvádza, že správanie sa rodičov a ich

emočné prejavy majú silný vplyv na prejavy hnevu u detí. Hnev nemusí byť jedinou emóciou, ktorú musia deti spoznať ku kontrole agresivity či antisociálneho správania. Detský strach a vina môžu vyvolať zlosť a tá môže vyústiť do antisociálneho správania. Významný je i vzťah percipovanej hostility matky a otca na vzniku maladaptívneho správania pubescentov, ktoré je podmienené nedostatkami v oblasti sociálneho učenia. Závěry výskumov publikované v príspevku M.M. Crissa (2003) poukazujú na to, že harmónia medzi rodičmi a deťmi má vplyv na nižšiu mieru agresivity a vyššiu mieru sociálnych zručností a akceptáciu rovesníkov.

Podľa záverov M. Verešovej (2003) vyššia maladaptivita v správaní pubescentov reflektuje vyššiu anxiétu, depresiu, regresiu a pocity viny matiek. Uvedené podporuje tvrdenie, že maladaptívne prejavy pubescentov sú pravdepodobne výraznejšie viazané na matky, ktoré utvárajú akýsi „krb“ a základ emocionálnej klímy v rodine. Koester, Millerová a Hummertová spájajú vývin a prejavy maladaptivity s rodinným prostredím, predovšetkým s kvalitou komunikácie na úrovni rodič – dieťa. V súvislosti s maladaptívnym správaním môžeme uviesť závery výskumov (Kopányiová, Matula, 2002), ktoré potvrdzujú, že žiaci s prejavmi mladaptívneho správania majú častejšie zníženú známku zo správania. Keďže v našom výskume sme potvrdili vysoký podiel vnímanej hostility rodičov na vznik rizikového správania pubescentov, prikláňame sa k záveru výskumu A. Geckovej (1999) zameraného na subjektívnu pohodu adolescentov v jej súvislosti s kvalitou rodinného prostredia, ktorá predpokladá, že vysoká miera percipovanej hostility rodičov znechucuje adolescentov, vyvoláva v nich apatiu, negatívne hodnotenie, oberá ich o radosť, záujem o svet. Vo svojej rozsiahlej štúdií V. Břicháček a O. Mikšík (podľa Geckovej, 1999) zistili, že osoby, ktoré svoju výchovu opisovali ako extrémne prísnu, častejšie trpeli a trpia zdravotnými ťažkosťami, a to tak skutočnými, ako i mierne hypochondrickými. Prežívanie telesných pocitov, ťažkostí pravdepodobne súvisí s hostilným postojom rodičov.

Podiel vnímanej direktivity matky a otca na vzniku rizikového správania pubescentov, sme okrem podielu matkinej direktivity na vzniku antisociálneho správania v našom výskume nepotvrdili. Môžeme teda predpokladať, že pubescenti s nízkym počtom prejavov rizikového správania potrebujú rodiča síce direktívneho, ale pravdepodobne rodiča prejavujúceho zároveň lásku, porozumenie a citlivé usmerňovanie. Zo strany otca sme zaznamenali pozitívny vzťah vnímanej direktivity k egocentrickému, impulzívnemu, negativistickému správaniu a inklinovaniu k problémovej skupine. Dieťa má otca – autoritu, vnímať ako inštanciu, ktorá má pomáhať, podporiť, usmerniť, oceniť, nie primárne ohrozovať, trestať, byť nepriateľská. (Labáth, 2001) Autorita otca môže slúžiť dieťaťu ako identifikačný vzor, ktorý určuje presne stanovené pravidlá a hranice. Naše zistenia korešpondujú s názorom J. Širůčka (2001), že v klasickom patriarchálnom modeli rodiny je otec nositeľom autority voči dieťaťu, je tým, kto kladie nároky a trestá. Matka je pre dieťa zdrojom lásky, emočnej podpory.

Ďalším faktorom, ktorý sme skúmali v súvislosti so vznikom rizikového správania pubescentov, je nedôslednosť rodičov. Zistili sme, že existuje štatisticky významný vzťah medzi nedôslednosťou matky a rizikovým správaním pubescentov vo všetkých zložkách okrem egocentrizmu, v rozpätí mierneho až vysokého stupňa štatistickej väzby. Otcov vnímajú pubescenti o niečo menej nedôsledných ako matky. Štatisticky významné hodnoty sme zaznamenali v smere asociálneho, antisociálneho, impulzívného, maladaptívneho správania a inklinovanie k problémovej skupine. Hodnoty korelácií sa pohybujú na hladine mierneho stupňa štatistickej významnosti okrem antisociálneho správania, kde hodnota korelácie je na hladine vysokého stupňa štatistickej významnosti. Uvedené naznačuje, že vnímaná nedôslednosť rodičov sa nepodieľa takou významnou mierou na vzniku rizikového správania pubescentov ako percipovaná hostilita, no napriek tomu túto skutočnosť nemôžeme považovať za menej dôležitú. Nedôslednosť vo výchove môže pubescent vnímať ako nezáujem rodiča. Ranschburg (podľa Geckovej, 1998) spája povolenosť vo výchove s agresívnym vývinom osobnosti. Eskilsonová (podľa Nevolovej, 1991) tvrdí, že nezáujem rodiča vedie k sebaodmietaniu, zníženej sebaúcte a môže významne determinovať deviantné formy správania. Aj napriek tomu, že pubescenti vnímajú o niečo nedôslednejšie matky ako otcov (zložením a úplnosťou rodiny sme sa v našom výskume nezaoberali), môžeme ako

závažný faktor v súvislosti so vznikom problémového správania považovať aj mieru otcovej nedôslednosti vo výchove. M. Kalminj (podľa Širůčka, 2001) zistil, že miera otcovho zapojenia do výchovy dieťaťa (teda do každodenných aktivít), je dôležitým faktorom ovplyvňujúcim stabilitu manželského zväzku. Muži častejšie vykonávajú povolanie náročnejšie na čas a do priamej interakcie s dieťaťom vstupujú podstatne menej často než matka. Napriek tomu platí, že úloha otca v rodine je nezastupiteľná. Je nevyhnutné, aby rodičia tvorili dopĺňajúci sa pár.

Za významné považujeme venovať našu pozornosť významu rovesníckej skupiny pubescentov a výskytu antisociálneho správania pubescentov vo vzťahu k percipovanej hostilite rodičov a nedôslednosti matky.

Výrazná proximita ku skupine problémových rovesníkov je nesporne závažným sociálnym fenoménom, ktorá sa významnou mierou podieľa na sociálnej dezintegrácii detí a mladistvých v spoločnosti. Takto orientovaná sociálna skupina vytvára závažné podmienky sociálnej maladaptácie jednotlivca (musíme tu zobrať do úvahy vysoký podiel percipovanej hostility rodičov na maladaptívnom správaní pubescentov), predovšetkým, keď sú dominantnou črtou skupinovej dynamiky asociálne či antisociálne prejavy orientované voči okolitému prostrediu. Vznikom drogovej závislosti a ich príčinám je venovaná veľká časť výskumov (Hroncová, 1998; Pétiová, 1996; Verešová, 1998), ktorých závery poukazujú na súvislosti medzi rizikovým správaním a vznikom drogovej závislosti pubescentov. Závažným je i zistenie, že na vysokej hladine významnosti koreluje percipovaná hostilita rodičov so všetkými typmi problémového správania okrem egocentrizmu (mierny stupeň štatistickej významnosti) a z toho dôvodu by sme ju mohli považovať za najviac nebezpečný prvok vo výchove pre vznik rizikových foriem správania. Podľa E. Šímovej (1994) je v súčasnosti zaznamenávaná všeobecne vyššia miera percipovanej hostility (podobne i nedôslednosti). Vzhľadom k výsledkom rôznych výskumov, ale i k výsledkom výskumu nášho, v ktorom sme potvrdili nežiadúci vplyv hostilných rodičovských postojov, môžeme túto skutočnosť považovať za veľmi závažnú. E. Šímová (podľa Geckovej, 1998) tento stav pripisuje nedostatku zrelej komunikačných návykov, neschopnosťou zrozumiteľne komunikovať, prejavíť rodičovskú lásku a možno i v nepochopení podstaty zrelej rodičovskej lásky.

Štýl rodinnej výchovy vplýva nielen na prítomné správanie a prežívanie pubescentov, ale je determinantou mnohých charakteristík osobnosti v dospelosti.

Keďže v našej práci sme sa zamerali na zistenie vzťahu medzi výchovnými prístupmi rodičov a ich vplyvom na vznik rizikového správania pubescentov, z hľadiska riešenia vzniknutého problému je potrebné pozornosť venovať ako dieťaťu s rizikovým správaním, tak aj rodine s takýmto dieťaťom a to formou individuálnej a skupinovej práce. Dieťa s rizikovým správaním je pre okolie istou informáciou o pomeroch v rodine a jej členoch, čo pre ňu nemusí byť príjemné. V. Satirová (1967) pokladá jeho správanie za volanie o pomoc alebo za správu o stave rodiny. Ak rodina svojim fungovaním prispela k vzniku rizikového správania a ďalej ho upevňuje, ponúka sa myšlienka, že zmenou v rodinnom systéme by veľakrát rizikové správanie stratilo svoje opodstatnenie. Pre prácu s rodinou, ktorá je zameraná na zmenu jej fungovania je dôležitou podmienkou ochota rodiny spolupracovať, pretože neraz sa v praxi stretávame s neochotou a odmietaním spolupráce, či už z dôvodu pocitu hanby, viny a pochybnostiach o svojich rodičovských schopnostiach.

Napriek nie veľmi priaznivým skúsenostiam z praxe potvrdzujúcich nízku, alebo skoro žiadnu účasť rodičov na terapii zameranej na zmiernenie alebo odstránenie symptómov vyvolávajúcich vznik rizikového správania ich detí sa domnievame, že je i naďalej potrebné podnecovať vzájomnú spoluprácu medzi inštitúciami ako je rodina, škola, psychologické poradne a centrá výchovnej a psychologickkej prevencie a tak eliminovať vznik nežiadúcich rizikových foriem prejavov pubescentov.

Literatúra:

- CRISS, M.M et al.: Mother-Son Synchrony in Middle Childhood: Relation to Antisocial Behavior. *Social Development*, 12, 3, 2003, s. 380-396.
- ČÁP, Jan: *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinium, 1997. ISBN 80-7066-534-3.
- GECKOVÁ, Andrea: Výskyt výchovne problémového správania v skupinách učňovskej mládeže. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč.33, č.1/98, s.57. ISSN 0555-5574.
- GRÁC, J.: Psychológia výchovy. In: ĎURIČ, L.- GRÁC, J.- ŠTEFANOVIČ, J.: *Pedagogická psychológia*. Bratislava: JASPIS, 1991.
- KOPÁNYIOVÁ, Alena; MATULA, Štefan: Príspevok k možnostiam depistáže porúch správania v poradenskom a reedukačnom procese. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč. 38, č.1. Bratislava: VÚDPaP, 2003. ISSN 0555-5574.
- LABÁTH, Vladimír et al.: *Riziková mládež*. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- MATOUŠEK, Odřich; KROFTOVÁ, Andrea: *Mládež a delikvence*. Praha: Portál,1998. ISBN 80-7178-226-2.
- MEZERA, Antonín: *Dotazník rizikového správania žiaka*. Bratislava: Psychodiagnostika, 1998.
- MIHINOVÁ, Beáta: Špecifiká osobnostnej štruktúry adolescentov s poruchami správania. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, roč.35/2000, č.2. s. 110-120.
- NAKONEČNÝ, Milan: *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia,1997. ISBN 80-200-0625-7
- POPELKOVÁ, Marta: Poruchy psychického vývinu v detstve a adolescencii. In: BEHÚL. Jozef: *Problémové správanie detí staršieho školského veku*. DP, Nitra:UKF,2001
- ŠIRŮČEK, J: Výchovné prístupy rodičov k deťom školského veku. In: I. Sarmány Schuller, M. Koš (Eds.). *Psychológia pre bezpečný svet. Zborník príspevkov z Psychologických dní, Trenčín, 10.-12.9 2001*. Bratislava: STIMUL, 2001. ISBN 80-88982-53-7.
- VEREŠOVÁ, Marcela: *Vybrané vstupné rizikové psychosociálne faktory determinujúce edukačné prostredie v závislosti od veku*. In: Netradičné podoby edukačného prostredia. Nitra: UKF, 2000. ISBN 80-8050-358-0
- VEREŠOVÁ, Marcela: Maladaptívne rizikové správanie pubescentov a emočné charakteristiky ich rodičov. In Sarmány Schuller, I. (Ed.), *Psychologické dni v Trenčíne, 17-19.9.2003*. Bratislava, 2003. ISBN 80-88982-75-8.

HUŠVÉTYOVÁ, Janka; SARMÁNY SCHULLER, Ivan.Štýly rodinnej výchovy a ich možný dopad na vznik problémového správania detí. In HELLER, Daniel; PROCHÁZKOVÁ, Jana; SOBOTKOVÁ, Irena (ed.). *Psychologické dny 2004 : Svět žen a svět mužů : polarita a vzájemné obohacování : sborník příspěvků z konference Psychologické dny, Olomouc 2004*. Olomouc : Universita Palackého v Olomouci, 2005. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica, Psychologica 35 - suppl. Plný text příspěvku o rozsahu 9 s. je dostupný na přiloženém CD-ROM. ISBN 80-244-1059-1.